

PSICHOLOGIZMAS, RELIATYVIZMAS IR SAVĖS PANEIGIMAS HUSSERLIO PROLEGOMENUOSE

Paulius Rimkevičius

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: paulius.rimkevicius@fsf.stud.vu.lt

Santrauka. *Psichologizmas yra loginių ir psichologinių terminų reikšmių tapatinimas. Husserlio Prolegomenai yra žymiausias psichologizmą kritikuojantis tekstas. Iki šiol buvo atviras klausimas, kas būtent juose įrodyta. Šio straipsnio tikslas yra jį atsakyti. Pagrindinis straipsnyje ginamas teiginys yra toks: Prolegomenuose Husserlis įrodė, kad jei reliatyvizmas klaidingas, tai psichologizmas klaidingas, bet neįrodė reliatyvizmo ar psichologizmo klaidingumo, nes jis neįrodė, kad reliatyvizmas save paneigia. Pirmiausia nagrinėjami du kartais Husserliui priskiriami įrodymai: paremtasis prielaida, kad logika yra normatyvi, ir paremtasis prielaida, kad psichologija remiasi logika. Tvirtinama, kad jie nesuderinami su logikos samprata Prolegomenuose. Tuomet nagrinėjami likę įrodymai ir parodoma, kaip iš jų plaukia, kad jei reliatyvizmas klaidingas, tai psichologizmas klaidingas. Galiausiai nagrinėjamas įrodymas, kad reliatyvizmas save paneigia vienu ar kitu būdu: ar savaimė, ar tuomet, kai yra išreiškiamas, ar tada, kai įrodinėjamas kitam. Teigiama, kad reliatyvizmo klaidingumas juo neįrodytas. Straipsnio išvados reikšmingos bet kokiam logiką reliatyvizuojančiam požiūriui.*

Pagrindiniai žodžiai: *Husserlis, psichologizmas, psichologija, logika, reliatyvizmas*

Psichologizmas yra loginių ir psichologinių terminų reikšmių tapatinimas. Pavyzdžiui, tvirtinimas, kad loginis terminas „teisingumas“ reiškia tą patį, ką psichologinis terminas „akivaizdumas“. Esama skirtingų psichologizmo atmainų. Vieni psichologistai kalba apie paskiro žmogaus psichiką, kiti – apie žmonių ar jų grupės psichiką (pavyzdžiui, ekspertų), tretii – apie žmogaus gebėjimą, kurį jis panaudoja arba nepanaudoja (pavyzdžiui, taisyklingo mąstymo gebėjimą), ketvirtii – apie žmogaus psichiką, kokia ji būtų, jeigu būtų ideali. Nepaisant šių skirtumų, minėtasis pagrindinis bruožas visus psichologistus jungia ir skiria nuo anti-psichologistų¹.

Šiandien psichologizmas tebėra vertinamas prieštarinčiai: nuo požiūrio, kad jau prieš šimtą metų griežtai įrodyta, kad tai pavyzdinė filosofinė klaida ir ateities jis neturi, iki požiūrio, kad tai pavyzdinė filosofinė tezė ta prasme, kad buvo atidėta

vadinami ir kiti požiūriai, vienokia ar kitokia prasme psichologijai priskiriantys pirmenybę. Pavyzdžiui, kai 1828 metais Prancūzijoje terminas *psychologistes* buvo pavartotas patį pirmąjį kartą, juo buvo įvardyti ginantieji požiūri, kad psichologija turi pirmenybę prieš fiziologiją žmogaus mąstymo tyrime. Kai Vokietijoje 1890–1914 metais buvo ginčijamas dėl *Psychologismus*, šis terminas reiškė požiūrį, kad psichologija grindžia logiką (dar vadinamą „loginiu psichologizmu“). Šiandien terminas „psichologizmas“, kai nenurodoma kitaip, filosofijoje vartojamas pastarąja prasme. Išsamiausia pastarojo metodo psichologizmo pavidalų ir jų vertinimų apžvalga yra: Pelletier *et al.* 2008. Išsamiausia vokiškojo psichologizmo ginčo apžvalga yra: Kusch 1995, prancūziškojo: Braunstein 2012.

¹ Taip psichologizmą apibrėžia ir skirsto Pelletier su bendraautorais (Pelletier *et al.* 2008: 1). Kartais taip

neįrodžius nei jos teisingumo, nei klaidin-gumo, bei palankesnių vertinimų. Šiaip ar taip, šiandien filosofijoje ir kognityviniuose moksluose dalis tyrėjų laikosi psichologis-tinio požiūrio vienokiu ar kitokiu pavidalu. Be to, dalis įrodymų iš psichologizmo svarstymų galioja ir perkelti į natūralizmo svarstymus. Natūralizmas yra prasmingų terminų apskritai ir gamtos mokslų terminų reikšmių tapatinimas. Pavyzdžiui, tvirtini-mas, kad loginis terminas „teisingumas“ reiškia tą patį, ką psichologinis terminas „akivaizdumas“, o pastarasis reiškia tą patį, ką atitinkami fiziologijos ir, galiau-siai, fizikos terminai². Dalis įrodymų taip pat galioja perkelti į bet kokio kito logiką reliatyvizuojančio požiūrio svarstymus. Tad nuo šių įrodymų patikimumo priklauso ne tik psichologizmo, bet ir minėtųjų požiūrių teisingumas ar klaidingumas.

Husserlio *Loginių tyrinėjimų* pirmasis tomas, *Grynosios logikos prolegomenai*, yra žymiausias psichologizmą kritikuojan-tis tekstas. Dalis šiandienų psichologizmo svarstymų tebevyksta kaip šitame tekste pateiktų įrodymų tikslinimas, taikymas ir vertinimas. Klausimas, kas būtent įrodyta šitame tekste, tėra nedidelė dalis bendresnio klausimo, ar psichologizmas apskritai yra teisingas, ar klaidingas. Jis turi reikšmės ir paties Husserlio logikos sampratos bei jo filosofinio projekto apskritai santykinių privalumų ar trūkumų vertinimui. Nors

² Iš psichologizmo nebūtinai plaukia natūralizmas. Logikos grindimas psichologija, kuri nėra grindžiama gamtos mokslu, būtų psichologizmas, bet ne natūraliz-mas. Tačiau svarbiausi Husserlio pateikti psichologizmo klaidingumo įrodymai yra nukreipiami ir prieš logikos grindimą biologija, nagrinėjant Richardo Avenariuso ir Ernsto Macho požiūrį (Husserl 1900/1975: 209). Todėl psichologizmo problema yra svarbi atsakant į klausimą, ar įmanoma natūralizuoti Husserlio teorijas. Apie tai: Rimkevičius & Gutauskas 2014.

pastarieji ir nėra šio svarstymo tema. Bet šis siauriau apibrėžtas klausimas yra reikš-mingas ir esama atskirai jam skirtų tyrimų. Šitame straipsnyje bus remiamasi keletu jų: pirmiausia bus remiamasi Martino Kuscho skirtimi tarp tų *Prolegomenuose* Husserlio pateiktų įrodymų, kuriuos jis priima, ir tų, kuriuos jis tik pamini ir atmeta; taip pat Francis Jeffry Pelletier ir bendraautoriių pastaba, kad bent dalis kitų Husserlio pateiktų įrodymų veda prie išvados, jog iš psichologizmo plaukia reliatyvizmas; ir Paulio Natorpo nuoroda, kad Husserlio įrodyme, jog reliatyvizmas paprasčiausiai save paneigia, kaip prielaida remiamasi tuo, kas įrodinėjama.

Pagrindinis straipsnyje ginamas teiginys yra toks: *Prolegomenuose* Husserlis įrodė, kad jei reliatyvizmas klaidingas, tai psi-chologizmas klaidingas, bet neįrodė rela-tyvizmo ar psichologizmo klaidingumo, nes jis neįrodė, kad reliatyvizmas save paneigia. Pirmiausia bus nagrinėjami du vis dar kartais klaidingai Husserliui priskiriami įrodymai: paremtasis prielaida, kad logika yra normatyvi, ir paremtasis prielaida, kad psichologija remiasi logika. Bus teigiama, kad jie tik paminimi ir atmetami, nes yra nesuderinami su logikos samprata *Pro-legomenuose*. Tuomet bus nagrinėjami visi likę įrodymai ir bus parodyta, kaip iš jų plaukia, kad jei reliatyvizmas klaidingas, tai psichologizmas klaidingas. Tarp jų ir naujai Roberto Hanna rekonstruotasis įrodymas, paremtas prielaida, kad žmogus yra racionalus. Galiausiai bus nagrinėjamas įrodymas, kad reliatyvizmas save paneigia. Bus rekonstruoti trys jo pavidalai. Pagal vieną jų, reliatyvizmo tezė tiesiog yra save paneigiantis teiginys. Pagal antrą, ji save paneigia, kai yra išreiškiama. Pagal trečią, ji save paneigia, kai yra įrodinėjama

kitam. Bus tvirtinama, kad reliatyvizmo klaidingumas neirodytas nė vienu iš šių būdų. Tai bus daroma išplėtojant pačiame Husserlio tekste randamas nuorodas.

1. *Prolegomenuose* atmetieji įrodymai

Pirmuose trijuose *Prolegomenų* skyriuose Husserlis išdėsto, ką jam reiškia „logika“ ir kodėl jis atmeta du įrodymus, kad psichologija negali pagrįsti logikos. Šie skyriai ne tik artimai tarpusavyje susiję, bet ir svarbūs bendram įrodymui visame pirmame *Loginių tyrinėjimų* tome. Vėliau jais ištisai remiamasi tvirtinant, kad psichologizmas iškreipia vieno ar kito logikos termino reikšmę. Husserlio atmetieji įrodymai ne visuomet aiškiai išskiriami iš kitų pateiktų *Prolegomenuose*³. Bet, kaip rašo Kuschas, Husserlis „šliejasi prie psichologizmo šalininkų, kurie tvirtina, kad mąstymas, kaip jis turėtų vykti, yra tik paskiras atvejis mąstymo, kaip jis iš tikrųjų vyksta. Nėra teisinga, mano Husserlis, ir kaltinti psichologizmą dėl ydingo rato“ (Kusch 2011: §5; Kusch 1995: 42–43). Kuschas tik nepaaiškina, kuria prasme, pasak Husserlio, logika vis dėlto yra normatyvi. Ir plačiau nepaaiškina kaip, anot Husserlio, psichologija ja vis dėlto remiasi. Šiame skyriuje iš Husserlio teksto bus rekonstruotas įrodymas, paremtas prielaida, kad logika yra normatyvi, ir įrodymas, paremtas prielaida, kad psichologija remiasi logika. Ir bus parodyta, kad Husserlis juos atmeta, nes jie yra nesuderinami su logikos samprata *Prolegomenuose*.

Taigi Husserlis tvirtina, kad psichologizmas nėra paneigiamas dviem minėtaisiais įrodymais. Šitai jis daro trečiajame *Prole-*

gomenų skyriuje „Psichologizmas, jo argumentai ir jo nuostata įprastų kontrargumentų atžvilgiu“. Pirmiausia svarstomas įrodymas, paremtas prielaida, kad logika yra normatyvi. Štai jo rekonstrukcija iš *Prolegomenų* teksto (Husserl 1900/1975: 65):

(1) *Įrodymas iš logikos normatyvumo*. Logika nurodo, kas turi būti. Psichologija aprašo, kas yra. Iš teiginių apie tai, kas yra, neplaukia teiginiai apie tai, kas turi būti. Vadinas, loginiai teiginiai neplaukia iš psichologinių teiginių ir psichologizmas yra klaida.

Pavyzdžiui, net jei samprotaudami žmonės visuomet laikytųsi prieštaravimo taisyklės („netiesa, kad teiginys yra ir teisingas, ir klaidingas“), iš to neplauktų, kad jie ir turi jos laikytis. Husserlis tokį įrodymą iš logikos normatyvumo atmeta. Šio atmetimo pagrindas atskleistas antrajame *Prolegomenų* skyriuje „Teorinės disciplinos kaip normatyvių disciplinų pagrindas“. Čia Husserlis rašo, kad: „kiekviena normatyvi ir lygiai taip pat kiekviena praktinė disciplina remiasi viena ar daugiau teorinių disciplinų tiek, kiek jų taisyklės turi turėti nuo normavimo (privalejimo) idėjų atskiriamą turinį“ (ibid.: 53). Jo požiūriu, teigti, kad kažkas turi būti, tai teigti, kad vienas dalykas yra, tik jei yra kitas. Šia prasme pirmasis „turi būti“, kad būtų antrasis. Pavyzdžiui, teigti, kad žmonės samprotaudami turi laikytis prieštaravimo taisyklės, tai teigti, kad žmogaus samprotavimas yra teisingas, tik jei jo samprotavime laikomasi prieštaravimo taisyklės. „Turi būti“ nepažeista prieštaravimo taisyklė, kad būtų teisingas samprotavimas⁴.

⁴ Taip dar nepradėjęs ginčo su psichologistais Husserlis įsivelia į ginčą su antipsichologistais, pirmiausia neokantininkais. Pastarieji teigė, kad jis čia painioja hipotetinius ir kategorinius imperatyvus. Vienas neokantininkas, Juliusas Schultzas, net tvirtino, kad dėl to, jog atmeta įrodymą iš logikos normatyvumo, Husserlis pats yra psichologistas, nes jokių kitų įrodymų psichologiz-

³ Šio neaiškumo esama: Pelletier *et al.* 2008: 25, 28; Rimkevičius & Gutauskas 2014: 215; Mickūnas & Jonkus 2014: 38-41.

Kokia prasme logika vis dėlto yra normatyvi, plačiau aiškinama pirmajame *Prolegomenų* skyriuje „Logika kaip normatyvi ir, konkrečiau, kaip praktinė disciplina“. Pasak Husserlio, teorinės disciplinos užduotis yra tam tikros srities aprašymas. Normatyvios disciplinos užduotis yra nustatyti, ar paskiri atvejai atitinka gero atvejo apibrėžimą toje srityje. Tai daroma būtinai remiantis tos srities aprašymu, teiginiais apie tai, kas yra. O Praktinės disciplinos užduotis yra nustatyti, kaip įgyvendinti gerąjį variantą turimomis priemonėmis. Čia būtinai remiamasi tiek aprašymais, tiek normomis. Tiek teiginiais apie tai, kas yra, tiek teiginiais apie tai, kas turi būti. Pavyzdžiui, logika kaip praktinė disciplina tiria, kaip, žmogaus sandarai esant tokiai, kokia ji yra, padaryti, kad žmonių sprendimai būtų tokie, kokie jie turi būti, – pagrįsti. Aišku, kad logika kaip praktinė disciplina bent iš dalies remiasi ir teoriniais bei normatyviais psichologijos teiginiais. Husserlis su psichologistais nesutaria ne dėl teorinių ir normatyvių disciplinų santykio, o klausimu, ar psichologijos pakanka logikai pagrįsti.

Antrasis, galiausiai atmetamas, įrodymas taip pat svarstomas trečiajame *Prolegomenų* skyriuje. Jis paremtas prielaida, kad psichologija remiasi logika. Štai jo rekonstrukcija iš *Prolegomenų* teksto (Husserl 1900/1975: 69):

(2) *Įrodymas iš ydingo loginio rato.* Psichologizmo požiūriu, loginės taisyklės pagrįstos psichologiniais įrodymais. O psichologiniai įrodymai pagrįsti loginėmis taisyklėmis. Vadinasi, psichologizmo požiūriu, psichologiniai įrodymai yra ir pagrįsti loginėmis taisyklėmis, ir jas pagrindžia. Taigi jame esama ydingo loginio rato ir psichologizmas klaidingas.

Pavyzdžiui, psichologizmo požiūriu, psichologiniu įrodymu yra pagrįsta *modus ponens* taisyklė („jei *a*, tai *b*; *a*; vadinasi, *b*“). Tarkim, šis psichologinis įrodymas yra toks: jei žmogus niekuomet nemąsto priešingai *modus ponens* taisyklei, tai *modus ponens* taisyklė teisinga. Nustatyta, kad žmogus niekuomet nemąsto priešingai *modus ponens* taisyklei. Vadinasi, *modus ponens* taisyklė teisinga. Bet pats šis įrodymas yra teisingas, tik jei *modus ponens* taisyklė teisinga, nes jis yra tos pačios struktūros, apie kurią kalba ši taisyklė. Vadinasi, psichologizmo požiūriu, *modus ponens* taisyklė yra ir pagrįsta psichologiniu įrodymu, ir jį pagrindžia. Husserlio požiūriu, ydingo loginio rato šiame įrodyme visgi nėra. Jame dviprasmiškai vartojamas terminas „pagrįsti“. Psichologiniai įrodymai yra „pagrįsti“ loginėmis taisyklėmis tik ta prasme, kad jų struktūra jas atitinka, o ne ta, kad jie jas priima kaip prielaidas. Tik pastaruoju atveju būtų ydingas loginis ratas, t. y. – kaip prielaidos priimami teiginiai, kurie yra įrodinėjami kaip išvados. Bet psichologinės išvados plaukia „pagal“ logikos taisyklės, o ne „iš“ jų. Husserlis čia dar pasiūlo palyginimą: „kaip dažnas menininkas kuria gražius kūrinius, nė menkiausio dalyko nežinodamas apie estetiką, taip tyrėjas gali sudarinėti įrodymus, niekada nesugrįždamas prie logikos“ (ibid.: 70). Kokia prasme logika vis dėlto pagrindžia kitus mokslus, plačiau aiškinama pirmajame *Prolegomenų* skyriuje. Čia teigiama, kad logika yra mokslo teorija, ji tyrinėja tai, kas mokslą daro mokslu. O mokslą mokslu daro jo teiginių pagrįstumas ir sistemingumas. Logikos uždavinys yra duoti mokslams pagrindimo ir sisteminimo būdus. Jau šitame skyriuje Husserlis rašo,

mo paneigti neįmanoma (žr.: Kusch 1995: 63–66; 2011: §6).

kad logikos teikiami pagrindimo ir sistemimo būdai dar ir nepriklauso nuo paskiro mokslo turinio, turi pastovią struktūrą ir yra visuotinai teisingi (ibid.: 32–34). Tačiau šitaip apibūdinamas, ką reiškia „logika“ jis jau, to neminėdamas, veliasi į ginčą su psichologistais. Šios sampratos pagrindimo *Prolegomenų* pradžioje nėra.

Iš viso to plaukia, kad Husserlis atmata abu rekonstruotus įrodymus, nes jie yra nesuderinami su logikos samprata *Prolegomenuose*. Pirmą, jis atmata įrodymą, paremtą prielaida, kad logika yra normatyvi (1). Husserlio požiūriu, logika, kaip normatyvi disciplina, tiria, ar paskiri atvejai yra tokie, kokie turi būti. Bet visų normatyvių disciplinų pagrindas yra teorinės disciplinos, jų teiginiai apie tai, kas yra. Todėl logikos normatyvumas nekliudo teorinei psichologijai būti jos pagrindu. Antra, jis atmata įrodymą, paremtą prielaida, kad psichologija remiasi logika (2). Husserlio požiūriu, psichologija remiasi logika ta prasme, kad jos įrodymai yra pagrįsti, tik jei jie atitinka logikos taisyklės. Bet psichologija nesiremia logika ta prasme, kad savo įrodymuose jos teiginius priima kaip prielaidas. Todėl psichologijos rėmimasis logika nekliudo psichologijai būti logikos pagrindu.

2. Įrodymų hierarchija *Prolegomenuose*

Būtent ketvirtajame–aštuntajame *Prolegomenų* skyriuose Husserlis pats imasi įrodinėti, kad psichologija negali būti pakankamas pagrindas logikai. Devintajame jis dar priduria, kad ir biologija nėra pakankamas pagrindas. Bet tai jau kiek kita tema, artimesnė natūralizmo temai. O ir likusių dviejų *Prolegomenų* skyrių užduotis yra nebe psichologizmo kritika, o paties Husserlio

ginamos logikos sampratos tikslinimas. Suskirstę visus svarbiausius anti-psichologistinius įrodymus Pelletier su bendraautoriais rašo, kad „galimas dalykas, Frege ir Husserlis manė, jog visos šios problemos yra reliatyvizmo nulemtos nesėkmės“ (Pelletier et al. 2008: 28). Bet esą bent dalis psichologistų to nelaikytų „nesėkmėmis“ ir sakytų: „kadangi reliatyvizmas teisingas, tokios yra pasekmės logikai“ (ibid.: 59). Pelletier ir kolegų teigimu, nepriklausomi nuo reliatyvizmo įrodymo yra tik įrodymai iš logikos normatyvumo ir ydingo loginio rato bei įrodymas iš empiristinių sekmenų (kuris dar bus aptariamas). Praėjusiame skyriuje jau parodyta, kad pirmuosius du įrodymus priskirti *Prolegomenų* autoriui būtų klaida. Dabar bus parodyta, kaip iš visų kitų paties Husserlio priimtų įrodymų plaukia išvada, kad jei reliatyvizmas klaidingas, tai psichologizmas klaidingas. Tarp jų ir iš įrodymo, paremto prielaida, kad jei psichologizmas būtų teisingas, logika būtų empirinis mokslas. Ir iš naujai Hanna rekonstruoto įrodymo, paremto prielaida, kad žmogus yra racionalus. Iš pradžių bus pateiktos visų pagrindinių įrodymų rekonstrukcijos, o tuomet jų vertinimai.

Taigi Husserlis įrodinėja, kad psichologizmas yra klaida. Pirmiausia jis pasiremia tuo, kad jei psichologizmo tezė būtų teisinga, tai logikai būtų būdingi trys bruožai, kurie yra būdingi psichologijai kaip empiriniam mokslui. Pirmąjį savo įrodymą jis pateikia ketvirtajame *Prolegomenų* skyriuje „Empiristiniai psichologizmo sekmenys“. Čia jo rekonstrukcija iš *Prolegomenų* teksto (Husserl 1900/1975: 72, 80):

(3) *Įrodymas iš empiristinių sekmenų.* Psichologizmo požiūriu, loginės taisyklės yra kaip psichologiniai dėsniai. Psichologiniai dėsniai yra apytiksliai, pagrindžiami patyrimu (todėl

tikėtini)⁵ ir iš jų plaukia, kad tikrovėje esama psichinių būvių. Loginės taisyklės yra tikslios, pagrįstos iki patyrimo (todėl būtinos) ir iš jų neplaukia, kad tikrovėje esama psichinių būvių. Vadinasi, loginės taisyklės nėra kaip psichologiniai dėsniai ir psichologizmo požiūris klaidingas.

Tarkim, negalimo trečiojo taisyklės („teiginys arba teisingas, arba klaidingas“) psichologinis įrodymas būtų paremtas tuo, kad žmogus visuomet jos laikosi. Jis būtų apytikslis, nes, be kita ko, sunku nustatyti, kada žmogus iš tikrųjų mąsto jos laikydamasis, o ne vien kalba tarsi jos laikytųsi. Kartu žmonių samprotavimai išreiškiami tik daugiau ar mažiau panašiai, nuo ko galutinėje taisyklės formuluotėje atsiribojama. Jis bus pagrįstas patyrimu, nes bus nustatomas tiriant paskirus atvejus (ir todėl tikėtinas, nes paprastai visų galimų atvejų tyrimas neįgyvendinamas). Galiausiai iš jo plauks, kad tikrovėje yra psichinių vyksmų, vadinamų „samprotavimais“. O logikos taisyklė „teiginys yra arba teisingas, arba klaidingas“, anot Husserlio, apie jokių psichinius vyksmus nekalba.

Toliau Husserlis pateikia įrodymą, paremtą prielaida, kad trūksta aiškiai apibrėžtų loginius terminus esą atitinkančių psichologinių terminų. Konkrečiau, čia jis teigia, kad vis dar neaišku, kokius psichinius vyksmus, būvius ar nuostatas reikštų prieštaravimo taisyklė ir teisingumo / klaidingumo skirtis. Šis įrodymas išdėstytas penktajame *Prolegomenų* skyriuje „Psichologinės pagrindinių loginių teiginių sampratos“ ir šeštajame „Silogistika psichologistinėje šviesoje. Išvedimo formulės ir cheminės formulės“. Štai Husserlio pateikto įrodymo

rekonstrukcija iš atitinkamų teksto vietų (ibid.: 91, 110–111):

(4) *Įrodymas iš psichologinės loginių terminų sampratos neapibrėžtumo.* Loginių terminų reikšmės nesutampa su psichologinių terminų reikšmėmis, jei pirmiesiems nėra apibrėžtų atitikmenų tarp antrųjų. Loginei prieštaravimo taisyklei ir loginei teisingumo / klaidingumo skirčiai nėra apibrėžtų atitikmenų tarp psichologinių terminų. Vadinasi, bent dalis loginių terminų reikšmių nesutampa su psichologinių terminų reikšmėmis.

Iš tiesų pasiūlyta apibrėžimų, ką prieštaravimo taisyklė ir teisingumo / klaidingumo skirtis atitiktų psichologijoje. Pavyzdžiui, „netiesa, kad teiginys yra ir teisingas, ir klaidingas“ reikštų tą patį, ką „akivaizdu, kad sprendimas nėra ir akivaizdus, ir ne-akivaizdus“. Teisingumo / klaidingumo skirtį atitiktų akivaizdumo / ne-akivaizdumo skirtis. Tačiau, Husserlio tvirtinimu, šie apibrėžimai yra migloti ir klaidingi. „Teisingas“ reiškia ne tą patį, ką „akivaizdus“, nes kartais tam, kuris sprendžia, kaip tik klaidingasis sprendimas yra akivaizdus, o teisingasis – ne. Jokios psichologinės teisingumo / klaidingumo skirties, kuri nebūtų savavališka, Husserlio teigimu, nebuvo pasiūlyta.

Septintajame *Prolegomenų* skyriuje „Psichologizmas kaip skeptinis reliatyvizmas“ Husserlis pateikia įrodymą, paremtą prielaida, kad iš psichologizmo tezės plaukia reliatyvizmo tezė, teigianti, kad tiesa yra tiesa kam nors (ibid.: 130). Reliatyvizmas plaukia iš psichologizmo, nes, psichologizmo požiūriu, teiginiai apie tiesą yra teiginiai apie akivaizdumą. Bet akivaizdu visuomet yra tam, kuriam akivaizdu, o ne akivaizdu apskritai. Tuomet Husserlis pateikia įrodymą, kad reliatyvizmo tezė ir, vadinasi, psichologizmo tezė save paneigia (ibid.: 123–124). Čia jo rekonstrukcija iš *Prolego-*

⁵ Remiantis prielaida, kad esama tik *a priori* būtinumo.

menų teksto (trečiajame straipsnio skyriuje bus detaliau nagrinėjami trys jo pavidalai):

(5) *Įrodymas iš reliatyvizmo tezės prieštaringumo*. Iš psychologizmo tezės plaukia reliatyvizmo tezė, kuri teigia, kad tiesa yra tiesa kam nors. Jei tiesa yra tiesa kam nors, tai ir reliatyvizmo tezė yra tiesa kam nors. Ji yra tiesa reliatyvistui ir netiesa anti-reliatyvistui. Taigi, ji yra tiesa ir netiesa. Kitaip sakant, ji yra prieštaringa. Vadinasi, psychologizmo tezė kaip ir jos sekmuo, reliatyvizmo tezė, yra klaidinga.

Paskutinis psychologizmo kritikai skirtas *Prolegomenų* skyrius yra aštuntasis – „Psychologistiniai prietarai“. Jame tvirtinama, kad pačių psychologistų pateiktieji įrodymai, jog psychologizmas teisingas, remiasi „prietarais“, kurių Husserlis nurodo trejetą. Pirmasis – tai manymas, kad tiriant mąstymo taisyklės remiamasi vien teiginiais apie psichiką. Antrasis – tiriant sprendimus tiriami vien psichiniai veiksmi. Trečiasis – jei sprendimai yra atpažįstami kaip teisingi tik tuomet, kai yra patiriami kaip akivaizdūs, tai logika tiria akivaizdumą. Štai Husserlio pateikto įrodymo rekonstrukcija iš atitinkamų teksto vietų (ibid.: 159, 170, 183):

(6) *Įrodymas iš psychologizmo „prietarų“*. Netiesa, kad tiriant mąstymo taisyklės remiamasi vien teiginiais apie psichiką. Dalis jas grindžiančių teiginių bus apie mąstomas dalykų padėtis, kurios ne visuomet yra psichinės. Netiesa, kad tiriant sprendimus tiriami vien psichiniai veiksmi. Matematika tiria sprendimus, bet ne psichinius veiksmus. Netiesa, kad jei sprendimai atpažįstami kaip teisingi, tik kai yra patiriami kaip akivaizdūs, tai logika tiria akivaizdumą. Logika nieko nekalba apie atpažinimą. Psichologizmas grindžiamas šiais „prietarais“. Vadinasi, psichologizmas yra nepagrįstas.

Pavyzdžiui, tiriant mąstymo apie planetų judėjimą taisyklės, bus remiamasi astronominiais teiginiais apie planetų judėjimą

ir psichologiniais teiginiais apie psichinį mąstymo apie tą judėjimą vyksmą. Husserlis teigia, kad ir sprendimo, pavyzdžiui, kiek bus du pakėlus kvadratu, tyrimas nėra psichinio veiksmo tyrimas. Ir nurodo į esą neabejotinus įrodymus, pateiktus Gottlobo Frege ir kitų. Antrojo „prietaro“ paneigimas taip pat remiasi Husserliui su Frege bendru įsitikinimu, kad tarp logikos ir matematikos nėra esminio skirtumo. Galiausiai, trečiojo „prietaro“ atveju esą akivaizdžiai matyti, kad, pavyzdžiui, loginėje taisyklėje „netiesa, kad teiginys yra teisingas ir klaidingas“ nieko neužsimenama apie akivaizdų patyrimą.

Tai ir visi pagrindiniai Husserlio pateikti įrodymai. Iš esmės taip pat juos rekonstruoja ir Kuschas bei Pelletier. Tokia rekonstrukcija atitinka jų pateikimo *Prolegomenuose* seką ir būdą. Bet vien iš jos nematyti, kaip visi likusieji įrodymai veda prie išvados, kad iš psychologizmo plaukia reliatyvizmas. Tai paaiškina skirtinga įrodymų vieta bendroje hierarchijoje, didesnis įrodymo iš reliatyvizmo prieštaringumo svoris. Kitur įrodinėjami pataisomi psychologizmo trūkumai, o juo – nepataisomi.

Terminų neaiškumas ir tinkamų apibrėžimų stoka yra pataisomi trūkumai. Įrodymai (3), (4) ir (6) arba teigia tik tiek, kad neaiškiai vartojami terminai, arba kaip prielaida remiamasi tuo, kas įrodinėjama. Pavyzdžiui, įrodyme iš empiristinių sekmenų (3) teigiama, kad psichologijoje „dėsnis“ reiškia apytikslį, patyrimu pagrįstą (todėl nebūtiną) ir psichinių būvių buvimą implikuojantį teiginį. O logikoje „dėsnis“ esą reiškia teiginį, kuris turi priešingus minėtiesiems bruožus. Jei įprastas „dėsnio“ apibrėžimas logikoje šitaip skiriasi nuo jo įprasto apibrėžimo psichologijoje, tai vartojant jį kitaip ir to nenurodant, žinoma,

priveikiama painiavos. Tačiau, psychologizmo požiūriu, toks „dėsnių“ apibrėžimas logikoje būtų klaidingas, nes iš tiesų loginis dėsnis yra toks pat kaip psichologinis. Husserlis čia ir nepateikia įrodymo, kad loginio dėsnio apibrėžimas negali būti joks kitas, kaip tik jo paties siūlomas. Neįrodinėja, kad loginis dėsnis ir yra tai, ką esą įprastai reiškia „loginis dėsnis“. Panašiai yra ir su įrodymu iš psychologizmo „prietarų“ (6). Jame teigiama, kad mąstymo taisyklės remiasi ir teiginiais apie mąstomą dalyką, ir teiginiais apie jo mąstymą. Šia skirtimi remdamasis Husserlis įrodo, kad vien iš to, kad visos jos yra mąstymo taisyklės, dar neplaukia, kad loginės taisyklės sutampa su psichologinėmis taisyklėmis. Bet jis neįrodo, kad jos ne tik gali nesutapti, bet ir iš tiesų nesutampa. Psichologistai ir anti-psichologistai sutaria, kad psichologijos atveju ir mąstomas dalykas, ir mąstymas apie jį yra psichinis vyksmas. Bet ar logikos atveju mąstomas dalykas yra psichinis vyksmas, kaip ir mąstymas apie jį, ar ne, kaip tik yra klausimas, dėl kurio nesutariama. Čia Husserlis neįrodinėja, kad psichologija ir logika šiuo požiūriu skiriasi. Nepagrindžia jis ir teiginio, kad „sprendimas“ logikoje ne tik šiuo metu apibrėžiamas kitaip nei psichologijoje, bet ir iš tiesų yra kas kita negu psichinis vyksmas. Ir nepagrindžia teiginio, kad logika iš tiesų tiria ką kita negu tiesos atpažinimą (akivaizdumo patyrimą). Psichologizmo požiūriu, nors jose ir nėra termino „atpažinimas“, loginės taisyklės išties kalba apie atpažinimą. Tad įrodymu iš psychologizmo „prietarų“ Husserlis įrodo, kad psichologizmo teisingumas nebuvo įrodytas, o ne kad psichologizmas yra klaidas⁶.

⁶ Čia paminėtinas ir Davido Carro rekonstruotas įrodymas iš akto ir objekto skirties, kuriuo, pasak jo, Husserlis antrajame *Loginių tyrinėjimų* tome pratęsia

Dalyje Husserlio pateiktų įrodymų (3–4) teigiama, kad trūksta tinkamų apibrėžimų ar žinių apie psichinius bruožus, kuriuos išreikštų loginiai terminai. Pavyzdžiui, įrodyme iš empiristinių sekmenų (3) teigiama, kad psichologiniai dėsniai yra mažiau tikslūs, mažiau griežtai aprašo savo tyrimo objektus negu loginės taisyklės. O įrodyme iš psichologinės loginių terminų sampratos neapibrėžtumo (4) teigiama, kad nepasiūlyta tinkamų teisingumo ir klaidingumo kaip psichinių bruožų apibrėžimų. Šie neatitikimai tarp tikslų logikos apibrėžimų ir netikslų psichologijos apibrėžimų yra bent laikina priežastis nepradėti tapatinti loginių ir psichologinių terminų reikšmių. Bet laikui bėgant žmogaus psichikos dėsningumai vis nuodugniau ištiriami ir aprašomi griežčiau. Atrandami tinkami apibrėžimai ar patikslinami buvę ne tokie tikslūs. Pavyzdžiui, Husserlis nurodė kliūtį apibrėžti teisingumą kaip akivaizdumą. Esą tam, kuris sprendžia, klaidingasis sprendimas kartais yra akivaizdus, o teisingasis ne-akivaizdus. Bet tai, kad sprendžiančiam akivaizdus klaidingasis sprendimas, nustatyta iš kito požiūrio taško, remiantis tuo, kas akivaizdu kitam sprendžiančiajam, remiantis kito tiesa. Jei psichologizmas neneigia, kad tiesa yra tiesa kam nors, tai tiesos kaip akivaizdumo apibrėžimas, psichologizmo požiūriu, yra tinkamas. Husserlis čia nepagrindžia teiginio, kad tokia tiesos samprata yra klaidinga.

Kaip minėta, Robertas Hanna tvirtina, kad Husserlis pateikė daugiau įrodymų,

psichologizmo kritiką (Carr 2007: 33). Jis yra tos pačios rūšies kaip ką tik minėtieji. Jame tvirtinama, kad skirtingi aktai kartais turi tą pačią reikšmę ar tą patį objektą, bet lieka neįrodyta, kad ta reikšmė ar tas objektas negali būti psichiniai, kad jų autonomija yra kitokia, ne empirinė, ne reliatyvi.

negu nurodyta minėtose rekonstrukcijose. Esą ten pat, kur atmetamas įrodymas iš ydingo loginio rato (2), pateikiamas ir kitas įrodymas, kurį pats Husserlis priima. Bent Hanna teigimu, šis įrodymas, skirtingai negu pirmiau minėtieji, iš anksto nesiremia įrodinėjama teiginiais. Štai Hanna pateikto įrodymo rekonstrukcija (Hanna 2008: 41):

(7) *Įrodymas iš žmogaus racionalumo.* Žmogus yra racionalus. Racionalumo esama, tik jei loginės taisyklės visuotinai teisingos. Vadinasi, loginės taisyklės visuotinai teisingos. Iš psychologizmo plaukia, kad loginės taisyklės nėra visuotinai teisingos. Taigi psychologizmas yra klaida.

Hanna tvirtinimu, visuotinis loginių taisyklių teisingumas yra racionalumo sąlyga. Esą šį teiginį Husserlis pagrindžia pirmajame *Prolegomenų* skyriuje. Kaip minėta, ten Husserlis teigia, kad logika duoda kitiems mokslams visuotinai teisingus teiginių pagrindimo ir sisteminimo būdus. Tad jeigu loginės taisyklės nėra visuotinai teisingos, tai apskritai nesama visuotinai teisingų teiginių. Vadinasi, nesama ir visuotinio racionalumo. Tačiau aptariant pirmąjį skyrių jau minėta ir tai, kad tų taisyklių visuotinumas yra ginčijamas dalykas. Hanna rekonstruotu įrodymu būtų pasistūmėta į priekį tik tuo atveju, jeigu racionalumas nebūtų įmanomas be visuotinio ir žmogus būtų šia prasme racionalus. Bet bent dalis ginčinininkų teigtų, kad žmogus nėra šia prasme racionalus – žmogaus racionalumas ribotas⁷. Husserlis minėtoje teksto vietoje ir neįrodinėja, kad yra priešingai. To nedaro ir Hanna. Todėl įrodymas iš racionalumo (7) įrodo nebent tai, kad terminas „ratio-

nalumas“ psychologistų buvo vartojamas neaiškiai – neįprastai ir to nenurodant.

Vadinasi, visi likę Husserlio įrodymai veda prie išvados, kad jei reliatyvizmas klaidingas, tai psychologizmas klaidingas. Tik įrodymu iš reliatyvizmo tezės prieštaravimo (5) įrodinėjama, jog psychologizmo tezė yra būtinai klaidingas teiginys. Jei tas įrodymas pagrįstas, tai psychologizmo tezė save paneigia. Tokio trūkumo neįmanoma pašalinti aiškiau vartojant terminus ar griežčiau apibrėžiant tyrimo objektus. Tuomet būtų neįmanoma pašalinti ir tų likusiuose įrodymuose nurodytų trūkumų, iš kurių plaukia reliatyvizmas. Loginių ir psichologinių terminų tapatinimas, kurį siūlo psichologistas, tikrai yra klaidingas, jei psichologinis loginių terminų supratimas galiausiai yra prieštaringas. Ir joks griežtesnis žmogaus psichinių bruožų apibrėžimas nepagrįstų šito loginių ir psichologinių terminų sutapatinimo. Bet net jei Husserlio įrodymas iš reliatyvizmo prieštaravimo nėra pagrįstas, ta dalis psychologistų, kuri dėl vienos ar kitos priežasties neigia reliatyvizmą, būtų priversta atsisakyti savo požiūrio. O Husserlio laiku net tarp psychologistų buvo nedaug atvirai ginančiųjų reliatyvizmą.

3. Reliatyvizmas prieštaringas?

Paulis Natorpas dar 1901 metais *Prolegomenų* recenzijoje nurodė, kodėl reliatyvizmo prieštaravimas juose nebuvo įrodytas. Pasak jo, psychologizmas yra „tiesiog prieštaringas [*directly counter-sensical*]“, „galbūt, tik jei norima griežtos teorijos bet kokia kaina“ (Natorp 1901/1977: 59)⁸.

⁷ Analogišką atsakymą racionalistinės savižinos sampratos gynėjams yra pateikusi Brie Gertler (Gertler 2011: 277).

⁸ Įrodymas, kad reliatyvizmas save paneigia, pirmą kartą pateiktas ne Husserlio *Prolegomenuose*, o Platono *Teaitete* kaip Sokrato priekaištas Protagorui

Prolegomenų kontekste „griežta“ kaip ir „mokslinė“ teorija reiškia teoriją, pagrįstą visuotinai galiojančiais įrodymais. Tad įprasta šią Natorpo užuominą suprasti kaip tvirtinimą, kad Husserlio įrodymas, jog reliatyvizmas save paneigia, kaip prielaida remiasi teiginiu, kurį įrodinėja, – kad tiesa yra visuotinė. Trumpa pastaba Natorpo tekste tikrai nėra pakankamas paaiškinimas, kodėl reliatyvizmo prieštaravimas *Prolegomenuose* nebuvo įrodytas. Juo labiau kad ji tiesiogiai paliečia tik tvirtinimą, kad reliatyvizmas yra savaime prieštaringas. Toliau bus parodyta, kad *Prolegomenų* tekste taip pat yra ir tvirtinimų, kad reliatyvizmas tampa prieštaringas, kai yra išreiškiamas ar įrodinėjamas kitam. Bet taip pat bus parodyta, kad reliatyvizmo prieštaravimas nebuvo įrodytas nė vienu iš šių trijų būdų. Ir kad nuorodų apie šių įrodymų trūkumus jau esama paties Husserlio tekste.

Iki galo rekonstruotas Natorpo pateiktasis ydingo loginio rato įrodymas yra kiek sudėtingesnis: Husserlio požiūriu, teiginys, kad tiesa yra tiesa kam nors, yra prieštaringas, nes jis yra teisingas reliatyvistui ir klaidingas anti-reliatyvistui. Iš teisingumo reliatyvistui ir klaidingumo anti-reliatyvistui gaunamas prieštaravimas apskritai. Bet jei nėra tiesos apskritai, o tik tiesa kam nors, tai nėra ir prieštaravimo apskritai, o tik prieštaravimas kam nors. Vadinasi, Husserlis kaip prielaida remiasi tuo, ką įrodinėja, kad tiesa yra tiesa apskritai, o ne tiesa kam nors. Taigi įrodymas, kad reliatyvizmas yra savaime prieštaringas, yra nepagrįstas.

(*Teaitetas* 171a-c). Pelletier su kolegomis kaip atramą psichologistui nurodo labiau niuansuotą Maxo Kölbelio reliatyvizmą (Pelletier *et al.* 2008: 59). Naujas pastarojo atsakymas į savęs paneigimo įrodymą yra: Kölbel 2011. Jame šio straipsnio tikslui pasiekti trūksta tik išplėto to atsakymo į tvirtinimą, kad reliatyvizmas save paneigia, kai yra įrodinėjamas kitam.

Bet vienoje teksto vietoje Husserlis sakinį formuluoja taip, tarsi teigtų, kad reliatyvizmas ne yra savaime prieštaringas, o tampa prieštaringas jį išreiškiant. Panašiai kaip teiginys „nieko nesakau“ nėra savaime prieštaringas. Kartais iš tiesų nieko nesakau. Bet jis tampa prieštaringas jį sakant. Husserlis apie reliatyvizmą rašo: „Ši teorija, vos iškelta, jau yra paneigta – nors, aišku, tik tiems, kurie įžvelgia viso to, kas logiška, objektyvumą“ (Husserl 1900/1975: 123). Taigi – „vos iškelta“. Tačiau lieka neaišku, kaip šiuo atveju reikėtų išplėtoti analogiją su tokiais atvejais kaip „nieko nesakau“ ar „nieko neparašyta“. Tokios plėtotės Husserlio tekste nėra.

Trečiasis būdas įrodinėti reliatyvizmo prieštaravimą yra tvirtinti, kad jis ne yra toks savaime ar tampa toks išreiškiamas, o tampa toks būtent įrodinėjamas kitam. Štai ką apie reliatyvistą rašo Husserlis: „Nebus jis įtikintas ir įprastu prieštaravimu, kad iškeldamas savo tezę jis pretenduoja įtikinti kitus, kad jis, vadinasi, remiasi prielaida, jog tiesa yra objektyvi, kurią *in thesi* neigia“ (ibid.: 123). Išskleistas šis trečiasis įrodymas atrodytų taip: reliatyvistas įrodinėja anti-reliatyvistui, kad reliatyvizmo tezė yra teisinga. Taigi įrodinėja, kad tai, kas yra tiesa anti-reliatyvisto požiūriu, iš tikrųjų nėra tiesa. Vadinasi, jis remiasi prielaida, kad tiesa nėra tas pats, kas tiesa kam nors. Ir taip neigia savo paties tezę. Bet iš tikrųjų savo tiesos įrodinėjimas kitam su reliatyvizmo požiūriu yra suderinamas. Visų pirma, ne visi reliatyvistai teigia, kad tiesa yra tiesa kuriam nors asmeniui. Kaip ir ne visi psichologistai kalba apie paskiro žmogaus psichiką. Kiti kalba apie kokios nors žmonių grupės psichiką, visų žmonių psichiką ar jų

turimą psichinį gebėjimą⁹. Be to, iš reliatyvizmo tezės neplaukia, kad bet kas, ką kitas sako, jam pačiam yra tiesa. Kas sakoma ir kas manoma, kartais nesutampa. Kartais paaiškėja, kad paskira nuomonė nedera su nuomonių visuma, kurios dalimi ji yra, ir yra atmetama kaip netiesa tos nuomonių visumos atžvilgiu. O jei nuomonės iš tikrųjų nesutampa, dar lieka įrodinėjimas skatinimo pakeisti nuomonę prasme. Tad įrodinédamas savo tezę kitam ar kritikuodamas kito požiūrį reliatyvistas ieško po paviršiniu nesutarimu esančio sutarimo. Arba tiesiog jį kuria įtikinédamas. O jei reliatyvizmo įrodinėjimas nėra prieštaringas, tai ir trečiasis reliatyvizmo prieštaringumo įrodymas yra nepagrįstas. Galiausiai prieštaringumo įrodymas tebtų dar vienas įrodymas, kad psychologizmo terminija yra neaiški. Šiuo atveju terminas „tiesa“ vartojamas ne kaip įprasta – visuotinės tiesos prasme, o neįprastai – santykinės tiesos prasme. Kad ir kokios būtų problemos, pasirodančios plétojant reliatyvios tiesos sampratą, ir net jei ji galiausiai sutaptų su tiesos neigimu apskritai, tai nekeistų to, kad Husserlio *Prolegomenuose* neįrodyta, jog reliatyvizmas yra prieštaringas.

Kitas dalykas, kad net paties Husserlio požiūrio į klausimą, ar *Prolegomenuose* įrodytas reliatyvizmo prieštaringumas, vien iš šio teksto, atrodo, neįmanoma su-

⁹ Pats Husserlis pritariamai kalba apie Richardo Avenariuso ir Ernsto Macho „mąstymo ekonomijos“ taisyklę kaip apie empirinę hipotezę. Jis pritaria, kad žmogus iš prigimties sieks kuo bendresnės tiesos (Husserl 1900/1975: 209). Logikos grindimui šalia biologijos pasitelkiantieji biologiją galėtų teigti, kad mąstymo dėsningumų bendrumas yra nulemtas evoliucijos, o pasitelkiantieji dar ir platesnius gamtos mokslų išteklius – kad tokią mąstymo gebėjimo evoliuciją nulėmė pačios gamtos dėsningumai, kuriuos mąstymas atspindi. Bet šie požiūriai jau nebelaikytini biologizmo atmainomis, nes loginių terminų reikšmės čia jau tapatinamos su biologijos ir, galiausiai, gamtos mokslų terminų reikšmėmis.

žinoti. Didžiausia našta gula ant įrodymo iš reliatyvizmo prieštaringumo. Bet ten, kur kalbama apie reliatyvizmą, tekstas yra dviprasmiškas. Pirmojoje cituotoje ištraukoje Husserlis rašo, kad reliatyvizmo prieštaringumas aiškus „tik tiems, kurie įžvelgia“ logikos objektyvumą. Tarsi sutiktų su Natorpu, kad minėtame įrodyme iš anksto remiamasi tiesos visuotinumui prielaida. Antrojoje cituotoje ištraukoje Husserlis rašo, kad reliatyvisto „neįtikinasi“, jog jis įpuola į prieštaravimą įrodinédamas savo požiūrį. Tarsi priėmus tas prielaidas, kurias priima reliatyvistas, ir šis įrodymas negaliojotų. Tiesa, kad esama Husserlio teksto vietų, kurios paremia kitokį šių ištraukų supratimą. Minėtosios ištraukos paimtos iš trisdešimt penktojo paragrafo, kuriame Husserlis kalba apie vieną iš reliatyvizmo atmainų – subjektyvizmą. Subjektyvizmo požiūriu, tiesa yra tiesa kokiam nors asmeniui. Tolesniame paragrafe jis pereina prie kitos reliatyvizmo atmainos – antropologizmo. Antropologizmo požiūriu, tiesa yra tiesa žmogui kaip tokiam. Husserlio tvirtinimu, tuo metu, kai jis rašė, subjektyvizmo beveik niekas negynė, o antropologizmas buvo labai paplitęs, nors atvirai neginamas. Tad, viena vertus, įrodyti, kad subjektyvizmas yra klaida, nebūtų buvę taip svarbu. O kalbédamas apie antropologizmą, kaip pažymi Kuschas, Husserlis jau nebeteigia, kad šios rūšies reliatyvisto neįmanoma „įtikinti“ (Kusch 2011: §5). Bet antropologizmo atveju skirtumas tik tas, kad antropologistas teigia, jog jam ir anti-antropologistui tiesa bendra. Įrodymas, kad šis požiūris sau prieštarauja, tuomet remtųsi teiginiu, jog antropologizmas yra tiesa žmogui ir netiesa ne-žmogui, taigi prieštaringas. Bet ir čia būtų daroma prielaida, kad esama

prieštaringumo apskritai, taigi remiamasi tuo, kas įrodinėjama.

Kita vertus, net apie subjektyvizmą Husserlis kalba dviprasmiškai. Jis rašo, kad subjektyvistas nepriims savo tezės paneigimo, nes neturi „nuostatos“ ar „polinkio“ (*Disposition*), kurį turi anti-reliatyvistas (Husserl 1900/1975: 123). Vienaip skaitant, Husserlis čia teigia, kad subjektyvistas tiesiog nesupras įrodymo, nors tas ir teisingas, o antropologistas – supras. Kitaip skaitant, Husserlis čia teigia, kad reliatyvizmo prieštaringumas įrodytas tik tuo atveju, jei iš anksto priimama prielaida, jog tiesa yra visuotinė. Pastarąjį skaitymą paremia anksčiau cituotosios Husserlio teksto ištraukos. Pagal šį perskaitymą vėliau kalbėdamas apie paneigimą, Husserlis visuomet kalba tik apie nenuoseklų psychologizmą, kuris neigia reliatyvistinius savo požiūrio sekmenis. Esą tik tokį psychologistą įmanoma įtikinti, kad jis prieštarauja sau. Tokį perskaitymą paremia ir tai, kad reliatyvizmo teoriją apskritai Husserlis pabrėžtinai vadina ne „klaidinga“, o „beprasme“ (*widersinnig*) (ibid.: 129), tarsi čia būtų vien prasminė painiava. Be to, pasipriešinimas psychologizmui, nuskaidrinant ginčijamų požiūrių prasmę aprašymu, o ne paneigiant vieną iš jų įrodymu, labiau atitinka tą prieigą, kurią Husserlis plėtoja vėliau. Tuomet jau *Prolegomenuose* būtų pradėtas grynai aprašomojo pobūdžio darbas, pirmiausia susitelkiant ties mąstymo ir pažinimo patyrimais. Tokį tikslą Husserlis išreikštai sau išsikelia antroje *Loginių tyrinėjimų* dalyje (Husserl 1901/1984: 6). Taigi nuoseklia aprašomosios prieigos plėtote būtų pagrįstas ir kartais ginčijamas šių dviejų veikalo dalių ryšys. Aprašomąją prieigą Husserlis plėtoja ir visoje vėlesnėje savo filosofijoje. Kad ir kaip būtų, išsamus tokio perskaitymo implikacijų tyrimas gero-

kai peržengtų šio straipsnio ribas ir, šiaip ar taip, nėra būtinas jo tikslui pasiekti.

Išvados

1. Husserliui vis dar kartais priskiriami įrodymai, paremti prielaida, kad logika yra normatyvi, ir prielaida, kad psichologija remiasi logika, *Prolegomenuose* yra tik pateikiami ir atmetami, nes yra nesuderinami su logikos samprata juose. *Prolegomenų* autoriaus požiūriu, tai, kad logika yra normatyvi, nėra kliūtis psichologijai būti jos pagrindu, nes kiekvienos normatyvios disciplinos pagrindas visuomet yra viena ar daugiau teorinių disciplinų, ir logika čia nėra išimtis. Husserlio tvirtinimu, tai, kad psichologija remiasi logika, taip pat nekliudo psichologijai būti logikos pagrindu, nes ji remiasi logika ne ta prasme, kad priima logines taisykles kaip prielaidas psichologiniuose įrodymuose, kuriais jas įrodinėja, o ta prasme, kad jos įrodymai yra teisingi tik tuomet, kai atitinka logikos taisykles.
2. Visi paties Husserlio įrodymai veda prie išvados, kad jei reliatyvizmas klaidingas, tai psichologizmas klaidingas. Radus tikslus apibrėžimus psichologiniams terminams, kurie atitinka loginius terminus, tebegaliojant prieštaraivimas, kad, pagal šiuos apibrėžimus, logikai turėtų būti būdingi empirinio mokslo bruožai ir kad žmogus būtų nebent ribotai racionalus. Išplėtojus logikos kaip empirinio mokslo ir žmogaus riboto racionalumo sampratą, dar liktų galioti prieštaraivimas, kad toks logikos ir racionalumo supratimas neišvengiamai yra reliatyvistinis. Jei reliatyvizmas klaidingas, tai psichologizmo „prietarai“ tikrai

yra klaidos. Didelė dalis psichologistų, ypač *Loginių tyrinėjimų* publikavimo metu, reliatyvizmą ir laikė klaida. Tad nepriklausomai nuo to, ar reliatyvizmo prieštarīgumas *Prolegomenuose* buvo įrodytas, ar nebuvo, parodymas, kad iš psichologizmo plaukia reliatyvizmas, turi didelį svorį psichologistų ir anti-psichologistų svarstymuose.

3. *Prolegomenuose* Husserlis įrodė, kad jei reliatyvizmas klaidingas, tai psichologizmas klaidingas, bet neįrodė reliatyvizmo ar psichologizmo klaidingumo, nes jis neįrodė, kad reliatyvizmas save paneigia. Iš *Prolegomenų* teksto rekonstruoti trys įrodymai, kad psichologizmas save paneigia. Bet nė vienu iš jų reliatyvizmo klaidingumas nebuvo įrodytas. Pirmasis – tai įrodymas, kad reliatyvizmas yra savaime prieštarīgus. Juo reliatyvizmo prieštarīgumas lieka neįrodytas, nes jis remiasi prielaida, kad reliatyvizmo tezės teisingumas reliatyvisto požiūriu ir klaidingumas

anti-reliatyvisto požiūriu yra prieštarīgumas apskritai. Bet prieštaravimo apskritai esama, tik jei esama tiesos apskritai. Kas kaip tik ir įrodinėjama. Antrasis – tai įrodymas, kad reliatyvizmas save paneigia, kai yra išreiškiamas. Juo reliatyvizmo klaidingumas neįrodytas, nes analogija tarp tokių save išreiškime paneigiančių sakinių kaip „nieko neparašyta“ ir reliatyvizmo tezės lieka neišplėtotą. Trečiasis – tai įrodymas, kad reliatyvizmas tampa prieštarīgus, kai yra įrodinėjamas kitam. Juo reliatyvizmo klaidingumas taip pat liko neįrodytas, nes jis remiasi prielaida, kad įrodinėjimas ar kritika nesuprantami, jei nepriimama visuotinės tiesos prielaida. Tačiau pastarieji suprantami ir priėmus reliatyvios tiesos prielaidą. Būtent: kaip po paviršiniū nesutarimū glūdinčio sutarimū ieškojimas ar jo kūrimas įtikinėjant. Ir pats Husserlis teigė, kad jo pateikti reliatyvizmo prieštarīgumo įrodymai reliatyvisto neįtikins.

LITERATŪRA

Braunstein, J. F. 2012. L'invention française de « psychologisme » dans 1828. *Revue d'histoire des sciences* 65: 197–212.

Carr, D. 2007. Husserl's Attack on Psychologism and its Cultural Implications. In K. Y. Lau & J. J. Drummond, eds. *Husserl's Logical Investigations in the New Century: Western and Chinese Perspectives*. Berlin: Springer, p. 33–41.

Gertler, B. 2011. *Self-Knowledge*. London: Routledge.

Hanna, R. 2008. Husserl's Arguments against Logical Psychologism (Prolegomena, §§17-61). In V. Mayer, ed. *Logische Untersuchungen*. Berlin: Akademie Verlag, p. 27–42.

Husserl, E. 1900/1975. *Logische Untersuchungen. Erster Band. Prolegomena zur reinen Logik*. Husserliana XVIII. Haag: Martinus Nijhoff.

Husserl, E. 1901/1984. *Logische Untersuchungen. Zweiter Band. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis*. Husserliana XIX. Haag: Martinus Nijhoff.

Kölbel, M. 2011. Global Relativism and Self-Refutation. In S. D. Hales, ed. *A Companion to Relativism*. Oxford: Blackwell Publishing, p. 11–30.

Kusch, M. 1995. *Psychologism: A Case Study in the Sociology of Philosophical Knowledge*. London: Routledge.

Kusch, M. 2011. Psychologism. In E. N. Zalta, ed. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition) [online]. Prieiga per internetą: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/psychologism/> [žiūrėta 2015-11-25].

Mickūnas, A.; Jonkus, D. 2014. *Fenomenologinė filosofija ir jos šešėlis*. Vilnius: Baltos lankos.

Natorp, P. 1901/1977. On the Question of Logical Method. In J. N. Mohanty, ed. *Readings on Husserl's Logical Investigations*. The Hague: Martinus Nijhoff, p. 55–66.

Pelletier, F. J.; Elio, R. & Hanson, P. 2008. Is Logic all in our Heads? From Naturalism to Psychologism. *Studia Logica* 86:1–65.

Plato, 1997. Theaetetus. Translated by M. J. Levett, translation revised by Myles Burnyeat. In J. M. Cooper, ed. *Plato. Complete Works*. Cambridge: Hackett, p. 157–234.

Rimkevičius, P.; Gutasukas, M. 2014. Fenomenologijos ir natūralizmo suderinamumo klausimas Shau-no Gallagherio filosofijoje. *Problemos* 86: 120–126.

PSYCHOLOGISM, RELATIVISM AND SELF-REFUTATION IN HUSSERL'S *PROLEGOMENA*

Paulius Rimkevičius

Abstract. Psychologism is the identification of the meanings of logical and psychological terms. Husserl's *Prolegomena* is the most important anti-psychologistic text. What exactly has been proved in it has been up until now an open question. The aim of this paper is to answer it. The thesis of this article is that in the *Prolegomena* Husserl has proved that if relativism is false, then psychologism is false, but he has not proved the falsity of relativism or psychologism, because he has not proved that relativism is self-refuting. Firstly, two arguments are analysed that are sometimes still attributed to Husserl: the one relying on the premise that logic is normative, and the one relying on the premise that logic grounds psychology. It is claimed that they are incompatible with the concept of logic in the *Prolegomena*. Secondly, Husserl's own arguments are analysed and it is shown how the conclusion follows from all of them that if relativism is false, then psychologism is false. Finally, the argument is analysed that relativism is self-refuting in one way or another: either in itself, or when it is expressed, or when it is argued for. It is claimed that it does not prove that relativism is false. The conclusions are significant for any view that relativises logic.

Keywords: Husserl, psychologism, relativism, psychology, logic

Įteikta 2015 m. lapkričio 30 d.